

Дешалон црногорске жандармерије на острву Криту од 7-I-1897 до 1-III-1899 г. у међународној жандармерији *)

Њег. Височ. Кнез Никола I Петровић-Његош ондашњи Господар Црне Горе, искористи прилику да и Црна Гора узме учешћа у међународној жандармерији у васпостави реда на острву Криту, које тражаше присаједињење са Грчком, којом приликом кнез Никола нареди командир у стојеће војске у Цетињу г. Јанку Вукотићу, да из цетињског гарнизона узме 80. Црногораца са 8 подофицира, који ће се својевољно примити обавезне службе за вријеме од једне до три године у међународној жандармерији на Криту. Кад је г. ком. саопштио војницима господарско наређење пријавило се је не само 80 него пјелокупан гарнизон, из којег командир изузме само 90. војника.

Сјутра дан 5.ог јануара дође Господар лично у војни стан гдје му Вукотић рапортира о свом поступку, након чега господар узе из гарнизона само 40 војника са 8 подоф. а остале 40 узе из народне војске са села, која се на глас овога одашиљања молбом лично Господару пријавише, а вољно је хтјело поћи и 15.000 Црногораца, пошто се на Цетињу бјеше слегло 4.ог, 5.ог и 6.ог око 5.000 Црногораца из оближњих села.

*) Мемоар који доносимо писао је Михаило К. Стругар, учитељ из Цеклина, који је умро 5 априла ове године на Ријечи Црнорјевића.

Стругар је рођен 1856 године на Цеклину. Учествовао је у ослободилачким ратовима Црне Горе против Турске 1875—78 и у балканским ратовима 1912—13 године.

Стругар се бавио књижевношћу и науком. Писао је пригодне пјесме, али његов рад је оријентисан углавном на историју Црне Горе. 1902 године је, у заједници са Андријом Јовићевићем, издао "Слике из прошлости Цеклина" која је врло интересантна за сваког ко се бави проучавањем историје црногорског народа. Из ратова у којима је учествовао правно је забиљешке и дневнике, те је и овај мемоар једна од његових биљежака из догађаја у којима је учествовао.

Покојни Стругар се бавио прикупљањем старих докумената из доба Петра I и других црногорских владара.

У једном од наредних бројева "Историских записа" објавићемо још неке ствари из његове заоставштине, које треба користити као грађу.

Уредништво

Подофицири били одређени:

1. Војин Лазовић из Куча,
2. Ново Гилић из Братоножића,
3. Стево Бошковић из Бјелопавлића,
4. Шћепан Мијушковић из Пјешиваца,
5. Томаш Драговић из Загараца,
6. Радоје Николић из Жупе Никшићке,
7. Милинко Вујисић из Мораче и
8. Ђуро Ивовић из Сеода (Црмничанин).

За старјешине одређене јединице Господар наименова кап. Машана Башова Божовића. из Пипера и поручника Јова попова Бећира, из Његуша.

Сјутри-дан 6-ог. јануара поново дође Господар у војном стану, око себе окупи све одређене војнике и њино старјешинство, међу којима је држао предавање од 10 до 11 часова и 20 мин. о моралном понашању и војној дисциплини, с каквом ће енергијом и покорношћу вршити дужност и наређења која им се тамо буду додијелила, препоручујући скупа свима старјешинству и војницима да им част и достојанство Црне Горе буде изнад свега, будући да данас први пут Црногорци узимају учешћа у улози европских великана, гдје хоће да се јасно и отворено огледа и карактеристично горштакско достојанство Црногораца, које културни свијет и још држи за неокалемљене дивљаке, а капетану Божовићу најстрожије препоручи у дужност одржање реда и поступка, препоручујући најстрожије, да неуредног и непослушног смјеста одкомандује и без милосрђа стражарно спроведе у Црну Гору, говорећи јачим нагласком: »Знам ја да их овде има нојима треба јана узда, а нека ниједан и не помисли на ону народну ни у сну: Бог је високо а господар далеко, ја ћу сад овако.« За тим нам с благословом пожели срећан пут и напусти војни стан.

Иза подна је дошао мин. војни г. војвода Илија Пламенац и дао нам новчани трошак до Бара. Исту вече смо сашли на Ријеку Црнојевића, гдје смо и коначили, а сјутра дан 7-ог. јануара отпутовали парабродом до Вира, а отле у Бару, гдје смо преконачили. Дана 8-ог. јан. укрцали смо се под Баром у параброд и отпутовали за Крф, одакле смо другим парабродом отпутовали за Пијево, гдје смо нашли Мила Перова Вуксановића и сина му Стева, Крста Н. Леквића и Илију Вуксановића, сва четворица из Црмничке нахије, које Божовић по њиховој молби и жељи прими у састав подручне му јединице.

Од Пијева до Канеје трајали смо неко 24 часа неким турским парабродом, гдје нас је предусрео Ђорђи-паша Беровић из Скадра и његов каваз Филип Ђуров Ђурашковић.

Нашим изласком у Канеји моментално се отвори борба између Грка и Турака, гдје нам се одмах уручи ватрено оружје и потребна

муниција прве допуне за случај одбране. За тим смо по наређењу Ђорђи-паше и кап. Божовића у пратњи 4. турска жандарма прошли кроз варош Канеју до касарне на Милен-баши, гдје смо становали 4 дана, за које вријеме су нам храну доносили турски војници из њихове војничке казарме. Четврти дан по подне премјештени смо у Халепу, од којих 40 нас буду одређени на сарају Ђорђи-паше, гдје се налазаху све европске консуладе, а остало 40 буде смјештено у једној школи гдје нам је дато строго наређење бит у сталној приправности, без збора, ватре и пушења дувана.

Сјутри дан освиташе недјеља, којег дана нас је у само зоросвитање походио г. кап. Божовић, мало доцније, између 9 и 10. сати дође код нас мјесни свештеник Николаћ, којег умолисмо да одслужи летургију будући, као што мало прије рекох, бјеше недјеља, а црква нам у непосредној близини. Свештеник се смјеста обуче, сврши проскомидисање и огласи службу велегласно са »Благословено Царство«. . . , а ми по црногорском обичају са три доста крута и обилата звона нагласисмо грађанству Халепа божанствену службу. На јек црквени звона моментом се отвори огорчена борба помеђу Грка и Турака на све стране, поводом које форсираним трком к нама дође поручник Бећир са извађеном сабљом, који гласно офицерски узвикну »ко је Црногорац за мног«. На поклич официра ми смо најжешћим полетом изскочили из цркве, зграбили оружје и одјурили за поручником, који нас према наређењу кап. Божовића тренутно доијели заштити постојећих консулата: Руској, француској, енглеској, италијанској, аустријској и грчкој, на свакој појединој по 10 нас са по једним подофициром, које смо неодморно стражом опрезно чували за 8 дана. Осми дан енглеско посланство напусти своју консуладу и оде на своју, односно британску, оклопницу, а сјутри дан истодобно поступише и остала посланства, сваки пође на оклопницу своје државе, као год и Ђорђи-паша Беровић. Једино ми Црногорци остасмо усамљени на једном брежуљку у најозбиљнијој приправности спреми на обрану, с нестрпљењем очекујући непријатељски напад, јер се по међу завађених нација дневно ноћно вођаше непрекидна борба на смрт и живот, али на нас нико не нападаше. У ставу наше усамљености одлучисмо затворити се у руској легацији и из ње и око ње очајно се до потоњег поклати ако нас ико нападне и достојно оправдати част црногорског оружја и Црне Горе. У часу наше одлуке дође курир са поруком руске команде који нас одведе на адмиралски брод »Наварин«, гдје смо остали 7. дана, за које смо вријеме по нашем сопственом нахођењу по 10 нас са по једним подоф. нашим животима осигуравали безбједност руску заставу и легацију, без знања руске команде. Пети дан по нашем доласку на адмиралски брод изађоше одреди европских држава и претулише пожар Канеје, од које ушљед те унутрашње борбе њеног становништва изгоре $\frac{1}{4}$ вароши.

Нашим напуштањем Наварина поза нас буде одређено у Халепу а остала половина на Милен-Баши у Канеји. На сарају Ђорђи-паше налазаше се неки мајор, командант цјелокупне турске жандармерије на Криту, код којег се службено нађоше италијански штапс. кап. Графер

и црногорски кап. Божовић, код којег мајора за вријеме присутних капетана по личној потреби дође жандарм Мушовић са једним својим другом из Корјенића и од истог затражише исплату неиздатих им плата, које мајор с висине свог достојанства заповједнички одби с наређењем да се смјеста удаље. На дрск поступак свога надлежног старешине Мушовић без даљег размишљања хити леворвер и моментално убије мајора, а Божовић и Графер у тренутку догађаја убију Мушовића, а жандарм Корјенић користећи се пометњом догађаја хитним полетом зграби са мртвог мајора повчану чанту и настави бјекство низа степенице сараја. Кап. Божовић свјесан другарске дужности, на бјегунца опали свој леворвер и убија га. На одјек пушчане паљбе у Ђорђи-вашинио сарају моментом дојурн летећи одред Инглеза, блокира га и поставља ред из којег односни војници изнијеше погинулог мајора и оба жандарма и по дужности наређења предадоше турскијем властима на сахрану, за који поступак кап. Божовић на предлог кап. Графера би одликован од Италиј. владе сребрном медаљом за храброст.

Од поменутих нас 40 редова налазећи се на Милен-Башчи 15 буде постављено на шедравану на великој пјаци на центру Канеје, гдје су истрајно вршили службу до мјесеца марта, када је Турској одузета власт и команда на Криту а додијељена Италији, којом приликом смо ми додијељени руској жандармерији а са истом вршили службу до мјесеца априла, када је од свију нас одкомандовато 40 у Ретиму са кап. Божовићем, а остало 40 остало је и даље у Халепу до мјесеца септембра, одакле смо се поново вратили у Канеју, гдје смо и остали до јануара 1898. г. гдје на сам Божић 25 дец. (п.с.к.) умрије редов Миладин Бојић, и када бисмо распоређени у Канеји, Суди, Халепу, Нерокурри и другим по служби потребним мјестима за одржавање реда и одношења званичних извјештаја и наређења хитне природе по међу пошта и копсулада европских велесила све до дана смјене руског генерала Андрејева, кога смјени генерал Скридзов, чији су долазак поздравиле све европске флоте са 96 ратних бродова са по 21. метком као и дочекали га на сувом тлу сав официрски кор. генерали, консули, официри и по 1 батаљ. пјешадије од сваке присутне државе, који је имао част након почасне смотре посјетити и црногорску заставу и њено представништво. За све вријеме његова бављења увијек су му били Црногорци по његовом наређењу додијељени пратњи. У мјесецу јуну предузела је команду на Криту Француска, и након 30 дана свадеше се Турци и Инглези због погибије 5 оф. и 15 војника инглешких које Турци побеше, због чега Инглези незадовољни суровим поступком Турака избацише са своје флоте неко 18 убојних граната у варош, а истовјетно и сруши неколико кућа и једна чета пјешадије изврши плотунску паљбу и потуче мнош стаповништва турског. Турске власти видећи да је њихова власт и господарство на Криту на изумирању плијене и опљачкају богатством намјештаја раскопан сарај и запале га као год у Канеју, од које пожар уништи знатан дио. Из незадовољства за изгубљеном постојбином у мјесецу окт. усанједило је изсељавање турског становништва са Крита, које је трајало за читав мјесец дана.

О Никољудне, дакле у мј. новембру дошао је књаз Ђорђе за гувернера Крита, који је по свом свечаном доласку посјетио све европске групе па и нас Црногорце, којему су по његовом захтјеву за сигурност живота додијељени 2. прн. подоф. Војин Лазовић и Томаш Драговић као год и 4. војника за пратњу и путовање и то: Сава Мемедовић, Крцун Стругар, Лука Јоначевић и Мићун Ј. Вуксановић. Ми смо Црногорци на острву Криту остали све до 1 марта 1899, дакле до устоличења гувернера Крита.

На дан 28 фебр. 1899. свих 82 што нас је било скуписмо се у Ретиму, гдје су нам руски официри у част расанка приредили опростажну вечеру, скојијема смо се при расанку интимно опростили и 1. марта отпутовали за Црну Гору. Под Баром дочекао нас је наш господар Кнез Никола и очински нам захвалио на истрајној и усрдној служби, који нас је одликовао сребрним медаљама за ревност у служби, и тиме је била завршена наша каријера, која је трајала 2. године и 54 дана.

Војника било је 80 и то: из кадра стојеће војске 40, а других 40 из народа по личној молби.

1. Цеклићана — — — 14	12. Васојевић — — — 1
2. Љуботићана — — — 2	13. Братоножића — — — 2
3. Катућана из Конака — 7	14. Куча — — — 2
4. Цуца — — — 1	15. Пипера — — — 3
5. Граховљана — — — 1	16. Бјелопавлића — — — 9
6. Баћана — — — 3	17. Из Жупе Нишићке — 1
7. Озринића — — — 2	18. Загарчана — — — 1
8. Пивљана — — — 1	19. Команин — — — 1
9. Дробњака — — — 3	20. Љешњана — — — 3
10. Пјешивца — — — 3	21. Прмничана — — — 15
11. Морачанина — — — 3	

и Павле Марковић не знам одакле је био. Од поменутог броја у Кандију су умрли два војника и то: Вуко Почек и Миладин Војић, а два су раније откомандовани. — Саво Божов Мартиновић и Машо Тодоров Стругар.

Име и презимена војника предњег дешалона

1. Цеклићана 14. и то:	13. Мило Пуранов Вучетић и
1. Јокеља Никичин Ражнатовић	14. Мићун Јоков Вуксановић
2. Марко Стеванов	Љуботићана 2
3. Машо Тодоров	1. Шако Никичин Кусовац и
4. Крцун Пуров Стругари и	2. Јоко Милошев Калуђеровић
5. Никола Ђуров	Катућана из околине Цетиња
6. Марко Ђоков и	Његуша и Цуца 7.
7. Филип Ићов Пејовић	1. Вуко М. Почек (тамо умро)
8. Мркан Савов Јовићевић	2. Стево Илијин Иванишевић
9. Мркан Мићунов Ђурашковић	3. Саво Божов Мартиновић
10. Марко Малишнин Шофранац	(одкоманд.)
11. Видо Милов и	4. 5 Марко и Илија Јовановић
12. Саво Јовов Татари	

- из Бјелоша
6. Саво Ђуров Кривокапић, —
Цуда
 7. и поручник Јово Бећир
- Граховљана 1.
1. Новица Даковић
- Бањанина 3
1. Митар Копривица
 2. Васо Миловић и
 3. Ђоко Пејовић
- Пивјанин 1
1. Марко Жарковић
- Дробњака 3
1. Сава Мемедовић
 2. Мило Кршиќапа и
 3. Раде Бећковић, Шаранац
- Озринић 1
1. Стеван Зајовић
- Пјешивца 3
1. Шћепан Мијушковић, подофц.
 2. Милован „
 3. Милован Бошковић
- Морачана 3
1. Милинко Вуисић, подоф.
 2. Милутин Машковић и
 3. Миладин Бојић (тамо умро)
- Васојевић 1
1. Богдан Кићовић
- Братоножићи 2
1. Ново Гилић, подофц. и
 2. Миљан Вукадинов
- Куча 2
1. Војин Лазовић, подоф. и
 2. Ђетко Вујошевић
- Из Жупе Нишићке 1 Озринић
1. Ђуро Николић
- Пипера 3
1. Машан Божовић, кап. војни
 2. Радоица „ и
 3. Митар Нишин

- Жупа Нишићка 1
1. Радоје Николић
- Загарчана 1
1. Томаш Драговић, подоф.
- Команин 1
1. Ђуро Ђосовић
- Љешњана 3
1. Марко Вукчевић
 2. Петар „
 3. Ђуро Стевов Стојановић
с Ораха
- Црмничана 15
1. Илија Петров Бујачић, из
Обгочића,
 2. Јоко Машановић
 3. Перо „ из
Шапратнице
 4. Лука „
 5. Ђуро Ивовић, подоф. из Сеоца
 6. Машан попав Дабановић
 7. Јоко Милетић
 8. Митар Шћепчевић
 9. Томо Лекић из Сеоца
 10. Илија Вукосавовић
 11. Стево Вуксановић
из Глухога Дола
 12. Мило Перов Вуксановић
 13. Крсто Лековић из Годиња
 14. Лука Јовачевић
 15. Нико Лековић, из Годиња
- Бјелопавлићи 10
1. Павићевић Јован
 2. Иван Павићевић
 3. Раде Дулев
 4. Стево Бошковић, подоф.
 5. Бећир „
 6. Митар „
 7. Станко „
 8. Мурат „
 9. Ђуро Станишић
 10. Милосав Драговић из Служа
1. Марковић Павле,
незнам одакле је.